

KIRSTEN GRAM HOLMSTRÖM

NÄR KIRSTEN GRAM HOLMSTRÖM höll sitt inträdesföredrag ”Svansjön – ett dansdramaturgiskt problem” i Vitterhetsakademien 1982 var det en för teatervetenskapen betydelsefull markering. Dans hade då en mycket undanskymd plats i forskarsamhället. I föredraget tecknades den kända balettens uppförandehistoria från urpremiären på Bolsjojteatern 1877 till samtida uppsättningar. Kirsten Gram Holmström visade på de mycket speciella källor och materialproblem som dansforskningen har att utgå ifrån, som hur koreografens notation möjliggör en analys av verket bokstavligen steg för steg, och den praxis av mästare-lärjunge-förhållande som låter pensionerade dansare studera in sina roller med sina efterträdare så att traditioner traderas generation för generation. Valet av dans som tema för föreläsningen var helt logiskt. Dansintresset följde Kirsten Gram Holmström genom hela livet.

Kirsten Gram Holmström föddes 27 augusti 1925 i Köpenhamn som enda barnet till Else och Poul Andresen. Hennes pappa kom från en läkarfamilj och var också själv läkare, hennes mamma arbetade för Röda Korset. Hon började som femåring i balettskola och utbildade sig till klassisk dansös. Men dansdrömmen krossades, hon fick sluta eftersom hon ansågs för lång. Hennes tonårstid präglades av kriget och den tyska

ockupationen av Danmark. I familjens hus förekom en del motståndsvetsksamhet bland hyresgästerna. En dam på bottenvåningen förvarade vapen och en annan hyresgäst gömde engelska soldater på vinden. Själv smugglade hon material för motståndsrörelsen. Upplevelserna under krigsåren präglade för alltid Kirsten Gram Holmströms syn på demokratiska fri- och rättigheter.

Efter andra världskriget läste hon konsthistoria vid Köpenhamns universitet och var under en tid anställd vid Thorwaldsens konstmuseum. Hon flyttade till Sverige 1949 för att gifta sig med ingenjören Percy Holmström från Stockholm och de fick sonen Povl-Henrik. År 1965 förändrades hennes liv drastiskt när hennes man alldeles för tidigt gick ur tiden.

I Stockholm började Kirsten Gram Holmström läsa teaterhistoria vid Stockholms universitet. Ett starkt intresse var skådespelarkonst och scenisk gestaltning. 1967 disputerade hon med avhandlingen *Monodrama, Attitudes, Tableaux Vivants: Studies on some trends of theatrical fashion 1770–1815*. Kirsten Gram Holmström blev docent 1971 och samma år efterträdde hon Gösta M. Bergman som professor i teatervetenskap vid Stockholms universitet. Hon var då Sveriges enda teaterprofessor. I över två decennier ledde hon den teatervetenskapliga institutionen och ämnesutvecklingen. Teatervetenskap hade just då avlöst den tidigare beteckningen teaterhistoria som universitetsämne och det färgade också institutionens verksamhet framöver. Kirsten Gram Holmström initierade olika interdisciplinära samarbeten med andra estetiska ämnen. Exempelvis ordnade hon seminarier tillsammans med musikvetarna om olika perspektiv på Mozarts *Trollflöjten*; med konstvetarna hölls gemensamma seminarier om renässansen och Bauhauskolan; tillsammans med filmvetarna analyserades filmatiseringar av Shakespeare-dramer, och gemensamma aktiviteter arrangerades också tillsammans med estetikerna vid Uppsala universitet.

Kirsten Gram Holmström betonade alltid teatervetenskapens frändskap med andra estetiska vetenskaper och var noga med att framhäva ett

brett teaterbegrepp – scenkonst som inbegriper både tal-, musik- och dansteater, dockteater, radio- och TV-teater, mim och olika teaterformer från alla världsdelar. Inrättandet av dansvetenskapen som en egen ämnesinriktning vid teatervetenskapen i Stockholm 1988, och hennes introduktion av föreställningsanalys som teatervetenskaplig metod, har varit av betydande vikt för ämnets framtid och förnyelse. Som vicepresident för Internationella federationen för teaterforskning (IFTR/FIRT) genomförde Gram Holmström 1989 den elfte världskongressen som ägde rum i Stockholm och blev mycket framgångsrik. Hon handledde ett drygt dussin avhandlingar. Som handledare var hon lyhörd för doktorandens intresse, stödjande, bestämd, kunnig och sakligt entusiasmerande.

Efter sin pensionering 1992 ägnade sig Kirsten Gram Holmström åt det nära livet, dels en sjuklig mor i Köpenhamn, dels son, sonhustru och barnbarn som hon hade en mycket stark och innerlig kontakt med. För Kirsten Gram Holmström var teatervetenskapen en central del av livet och hon följde under många år institutionens verksamhet med stort intresse. De sista åren framlevde hon på sjukhem och hon avled den 10 februari 2013.

Kirsten Gram Holmströms vetenskapliga produktion är egentligen inte omfattande men den präglas av hög kvalitet, stor sakkunskap och en återhållsam stil. Hennes avhandling är ett viktigt bidrag till förståelsen av historiska perspektiv på skådespelargestaltning. Karaktäristiskt för det sena 1700-talets teater på kontinenten var en strävan efter visuella effekter och ett starkt intresse för pantomim och fysisk aktion som medel för att uttrycka känslor. En helt ny genre blev populär från 1770-talet, monodrama, en hybrid mellan musik, deklamation och pantomim. I genren attitudes experimenteras med rörliga och visuella konstverk som ofta skulle levandegöra kvinnliga figurer från antiken, för att väcka känslor hos publiken. Tableaux vivants var visuellt effektiva sceniska framställningar, inspirerade av bildkonsten. Kirsten Gram Holmström analyserade i avhandlingen hur dessa genrer överskred gränserna mel-

lan musik, bildkonst och teater och hur de blomstrade på scener utanför den professionella teatern.

Gram Holmströms hela forskargärning präglas av en blick på samspellet mellan det nationella och det internationella; det svenska i ljuset av det kontinentala. I en analys av *Ariadne på Naxos*, en melodram som var högsta mode i sofistikerade kretsar i Europa under 1700-talets sista decennier, men som gavs så sent som 1840 på Kungliga teatern, visar hon hur reminiscenser från den gustavianska repertoaren hade dröjt sig kvar och smält in i 1830-talets svenska scenkonst. Kungliga teatern under 1830-talet behandlas också i essän ”Kungliga teatern kring 1830”, i antologin *Den svenska nationalscenen. Traditioner och reformer på Dramaten under 200 år* (1988). Här sätts strålkastarljuset på hur teaterns konstnärliga profil beskrivs i kulturtidskriften *Heimdall* som utkom med ett nummer i veckan under perioden 1828–1832. Det är framför allt redaktören Johan Erik Rydqvist som själv skriver det rikhaltiga teatermaterialet i *Heimdall*. Kirsten Gram Holmström problematiserar tidskriften som källa och menar att en närläsning av dess nummer visar en tydlig teaterestetik. I essän betonas Rydqvists egna personligt färgade synpunkter om att teatern inte bara ska handla om smak och bildning, moral och nationalkänsla, som var gängse i den skrivande offentligheten. Rydqvist framhåller också teaterns inflytande på ”skönhetsstämningen” för publiken som ett värde i sig. Och han var fast övertygad om att man kunde vinna alla publikkategorier genom hög konstnärlig kvalitet; att konsten har förmågan att utjämna klasskillnader.

Kirsten Gram Holmström visar i essän sin förmåga att utifrån gedigen teaterhistorisk kunskap placera in ett avgränsat utsnitt av svensk teaterhistoria i ett sammanhang som förgrenar sig både tidsmässigt och geografiskt. Johan Erik Rydqvist ges också en egen presentation, där Gram Holmström särskilt stannar vid hans betydelse för kulturhistorisk forskning och arbete med källkritiska metoder inom det estetiska området. Rydqvist skrev flera vetenskapliga arbeten och valdes in i Svenska Akademien 1849. Hans skrift *Nordens äldsta skådespel* skickades in

som tävlingsbidrag till Vitterhetsakademien, belönades med Akademiens högsta pris och infördes 1850 i Vitterhetsakademiens handlingar. Den anses vara ett tidigt pionjärbete i svensk teatervetenskaplig historia.

Skådespelarkonst är navet i boken *Perspektiv på skådespelarkonst* (1972) som Kirsten Gram Holmström redigerade tillsammans med projektets initiativtagare Ulla-Britta Lagerroth. Det är en volym med texter från olika historiska perioder kring problemställningar som rör skådespelarkonstens praktik, teori och teknik. I kapitlet "Mot en professionell skådespelarkonst" gör Gram Holmström en kunskapsrik översikt över skådespelarkonsten med exemplifierande nedslag. Hon resonerar kring skilda genrens krav på aktörerna under olika historiska perioder, från antikens teater över *commedia dell'arte* och den elisabetanska teatern fram till 1700-talet. Hon berör skådespelaryrkets sociala förutsättningar, teaterns relation till retoriken samt hur läroböcker och skrifter om väl-talighet varit avgörande för skådespelarkonsten. Traditioner överförs, bryts och finner nya vägar genom seklerna. Problemställningar kring inlevelse kontra distans, och huruvida skådespelaren måste uppleva de känslor han eller hon gestaltar, återkommer genom teaterhistorien. Med lätt hand och stor kunskap diskuterar Gram Holmström källmaterialet och använder sig också av pjästexter, som scenerna med hantverkarnas repetitioner i Shakespeares *En midsommarnattsdröm* och Hamlets tal till skådespelarna, där Hamlet ber om naturlighet och vill se skådespelet som en spegel för naturen. Ett annat sådant exempel är Molières tankar om skådespelarkonst som de uttrycks i hans kvicka, polemiska metapjäsa *Improvisation på slottet*, som sticker hål på den uppblåsta deklamatoriska spelstilen hos konkurrenterna på Hôtel de Bourgogne. Kirsten Gram Holmström är noga med att betona att begrepp som naturlighet och realism innefattar olika konnotationer över tid. En naturlig spelstil som ideal för Shakespeare och Molière handlade inte om att försöka imitera vardagen, utan snarare om förmågan att återge en text okonstlat och med behärskad teknik och en personlig inlevelse.

Kirsten Gram Holmström intresserade sig inte bara för äldre teaterhistoriska perioder. Hon var också insatt i den allra nyaste, samtida scenkonsten, inte minst genom kontakten med såväl teaterledaren Eugenio Barba och den världsberömda Odinteatret med bas i Holstebro, som med Ingemar Lindh och Institutet för Scenkonst. Hon var över huvud taget mycket inriktad mot externa kontakter och samarbeten. Bland annat skrev hon om Strindberg och teatern i katalogen till Strindbergutställningen på Kulturhuset 1981.

Fast det var nog dansen som låg Gram Holmström närmast om hjärtat. Dansen hade följt henne från barndomens dansskola till uppbygget av ämnet dansvetenskap. Hon var en pionjär inom fältet. 1982 fick Kirsten Gram Holmström uppdraget att som expert utreda dansvetenskapens ställning i högskoleorganisationen. Efter besök vid och kontakter med flera institutioner i Europa och USA färdigställde hon en rapport om dansforskning i svenskt och internationellt perspektiv. Som den grundliga teaterhistoriker hon var, tog hon utgångspunkten i en historisk återblick och lägesbeskrivning av dansens ställning för att finna förklaringar till dansvetenskapens undanskymda plats i 1900-talets forskarsamhälle. Hon visade hur de svårigheter som dansforskningen kämpade med delvis berodde på 1800-talets syn på balett som främst förströelse, forskningens förkärlek för textbaserad scenkonst och kanske synen på dans som feminin lågstatuskonst. I rapporten diskuteras dansens relation till inte bara teatervetenskap utan också till etnologi och socialantropologi utifrån studiet av sällskapsdans, etnisk dans och folkdans, men också till discipliner som fysiologi, psykologi och pedagogik. Danshistoriens källmaterial är svårtolkat för den som inte har egen praktisk erfarenhet av dans, men här hade Kirsten Gram Holmström med sin dansarbakgrund en solid kunskapsbas. Rapporten var ett underlag för den första kursen i dansvetenskap på Teatervetenskapliga institutionen under ledning av Gram Holmström, där hon också ordnade en rad seminarier om dans och dansforskning. Dansvetenskapen som hon byggde upp har senare genererat flera avhandlingar, en profes-

sor i teatervetenskap med inriktning på dans och en nordisk masterutbildning i dansvetenskap.

Föreställningsanalys som teoretiskt och metodologiskt bygger på en kombination av hermeneutik och semiotik, som hon mycket tidigt – också i internationellt perspektiv – introducerade som teatervetenskaplig metod och som obligatorisk kurs för alla teatervetare, är fortfarande ett helt centralt ämnesområde inom teatervetenskapen. En av hennes tidiga föreställningsanalytiska texter, ”’Diaghilevs Ryska Balett’ i Göteborg: Metabalett och Totalteater”, i vilken hon strukturerat, pedagogiskt och insiktsfullt analyserar en modern dansföreställning i koreografi av Ulf Gadd om den ryske balettmästaren Sergei Diaghilev, används fortfarande som kurslitteratur på grundkursen för dagens studenter. I sin analys diskuterar hon bland annat förförståelsens betydelse för betraktaren och för olika tolkningsnivåer.

Kirsten Gram Holmström blev en förebild för många yngre, inte minst kvinnliga, teatervetare. Hennes intresse för såväl danskonsten som skådespelarkonsten har inspirerat flera yngre forskare. Hon var innovativ och framsynt, en introduktör av nya ämnen och teoretiska utgångspunkter. Hon hade förmågan att utifrån omfattande kunskap dra linjer genom historien och synliggöra samband inom den teaterhistoriska kontexten. Hon analyserade och tolkade alltid den svenska scenkonsten i internationellt ljus, hon jämförde den svenska teatern med den samtida europeiska, särskilt den franska och tyska, scenkonsten. Hon intresserade sig för gemensamma problem med andra estetiska vetenskaper. Hon var nyfiken på den unga scenkonsten, på praktiken, på avantgardet. Kirsten Gram Holmströms rika kunskapsområde omfattade både teaterhistorisk tradition och samtida scenkonst.

Karin Helander